

ISSN 2450-6486

<http://ehs.eeipsy.org>DOI: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2022.2.02>

This publication was made with the funds of a joint Grant of EEIP (Ukraine - France) and ChF "Education: Future"

Олена БОНДАРЕВА

Чим мають прирости філологічні студії у контексті російської агресії та українського опору

OLENA BONDAREVA. How should philological studies grow in the context of Russian aggression and Ukrainian resistance. *The article models systemic methodological changes that can be proposed to Ukrainian philological education against the background of a full-scale war with Russia. Specific aspects of post-colonial theory, which may be relevant for the organization of individual and group educational work around Ukrainian collective identity and systemic threats to it, are considered. Taking into account the specifics of the organization of the educational process in modern Ukraine (mainly online, limited access to bookstores and libraries), theoretical and fiction literature, which has both paper and electronic versions, was selected, problem-meaning fields were modeled, in which the material of modern Ukrainian works of art it is possible to understand identity in the process of becoming.*

Keywords: *identity; postcolonial studies; frontier; war; memory studios; modern Ukrainian literature.*

Отримано 06.15.2022
Рецензовано 06.19.2022
Доопрацьовану версію отримано 08.02.2022
Прийнято до друку 08.19.2022

1. Вступ

Російська агресія проти України мала би суттєво змінити змістові акценти української гуманітарної освіти ще від 2014 року. На жаль, вчасно цього не сталося, і про війну на більшості освітніх майданчиків і платформ намагалися не говорити, аби не “політизувати” освітній процес і не “травмувати” його учасників. Сьогодні, коли агресія набула масштабів, нечуваних у Європі та світі після Другої світової війни, ми маємо переосмислити не лише технології навчання та комунікації, але і змістове наповнення гуманітарного знання.

Для освітнього процесу в Україні ситуація ускладнюється тим, що більша його частина перенесена в онлайн-формати, відповідно, ми маємо спиратися на джерела і твори, які мають безкоштовні або доступні цифрові версії, не порушуючи при цьому норми авторського права. Так само власне цифрові версії можуть прислужитися українцям за кордоном. Зокрема, валідними можна вважати електронні бібліотеки “Читомо”, “Diasporiana”, “Ua-Book”, “Букнет”, “Літературне місто”, “BooksOnline”, цифрові ресурси Research Gate та Academia, де вчені власноруч розміщують ті повнотекстові версії своїх наукових творів, до яких відкривають доступ. Для освітнього процесу також можуть прислужитися мобільні додатки “Книгарня української книги”, “Yakaboo”, “Librarius” та інші мобільні застосунки, що містять колекції українських книг. Також варто брати до уваги найсвіжіші друковані книжки, які є можливість придбати, або ж ті, які також видано у форматі електронних книг.

Я візьму для аналізу площину філології, говоритиму про змістові акценти, які можуть бути актуальними як для України (у старшій школі, професійно-технічній освіті, вищій освіті), так і для зарубіжної україністики, яка у контексті війни вже аж ніяк не може бути спрощеним додатком до русистики (адже не секрет, що у європейському освітньому просторі саме русистика посіла поле славістики, зокрема, східної славістики, витіснивши україністику з багатьох університетів), а також про те, як їх можна успішно реалізувати в освітньому процесі з огляду на глобальну ментальну різницю між нашою країною з багатівіковими демократичними традиціями та тоталітарною імперією, яку ми зараз намагаємось здолати і з-під влади якої прагнемо визволитися назавжди. Отже, саме зараз ми маємо унікальний шанс просувати український культурний проєкт і залучати до його рецепції якомога більше людей.

2. Методологія, теорія, новітні джерела, пов'язані з українською літературою / культурою

Методологічною матрицею для нового змістового наповнення освітнього простору може бути обрано постколоніальний дискурс із роз'ясненням змісту праць Едварда Саїда, Гаятрі Чакравортв Співак, Гомі Бгабги, Аруна П. Мукгерджі, Саймона Дюрінга, Стівена Слемона, Гелен Тіффін, Марка Павлишина. Звісно, тут є спокуса назвати ще багато імен творців постколоніального теоретичного дискурсу, проте для попереднього ознайомлення заявлених імен достатньо, тим більше що українською їхні праці частково вміщені у фундаментальній антології "Слово. Знак. Дискурс" [31], яка до того ж якісно оцифрована і наявна в інтернеті на різних ресурсах, з-поміж яких я рекомендую безкоштовний доступ в інтернет-бібліотеці "Чтиво" [32]. Також українським освітянам доступні цікаві монографічні розвідки Олі Гнатюк "Прощання з імперією. Українські дискусії про ідентичність" [9], Тамари Гундорової "Транзитна культура. Синдроми постколоніальної травми" [12], Агнешки Матусяк "Вийти з мовчання: деколоніальні змагання української культури та літератури XXI століття з посттоталітарною травмою" [20], Оксани Пухонської "Літературний вимір пам'яті" [27], Олени Юрчук "У тіні імперій. Українська література у світлі постколоніальної теорії" [34]. Усі ці видання мають відповідні цифрові версії, доступні для читання та опрацювання [10; 13; 21; 28; 35]. Варто ознайомитися зі збіркою есеїв Миколи Рябчука "Лексикон націоналіста та інші есеї" [30], а також із книжковим проектом від PEN Ukraine "Мости замість стін, або Що об'єднує українців" [22] – обидва ці видання можна придбати у вигляді електронних книг. З відносно свіжих книжкових видань, які не мають цифрових версій, слід звернути увагу на монографії Віри Агеєвої "За лаштунками імперії. Есеї про українсько-російські культурні відносини" [1] та Оксани Ковацької "Українська постколоніальність у текстах і контекстах" [16].

У ході опрацювання цих книг варто акцентувати наступні позиції: методологічні підходи постколоніальної теорії; базові рівні постколоніальної аналітики; загальні засади методологічної кореляції постколоніального/посттоталітарного дискурсів; провідні моделі постколоніальних ідентичностей, засадничі дискурси постколоніальної критики; загальні принципи постколоніального аналізу, його базові різновиди; постколоніальна термінологія.

Агнешка Матусяк розмірковує, що мало хто з європейських інтелектуалів початку XXI століття міг уявити собі, що "найближче

майбутнє приготує українцям нову, вельми болісну зміну у вигляді Революції Гідності та, здається, нескінченну російську воєнну агресію, де неопрацьовані (пост)тоталітарні травми відіграли неабияку роль” [20, 9].

3. Постановка проблеми

Знайомство із науковими підходами до прочитання текстів колишніх колонізованих спільнот виведе освітян на доволі широку проблематику, про яку варто системно говорити зі здобувачами освіти. Зазначу акценти, які можуть бути розвинуті в освітньому процесі різних рівнів та ступенів освіти. Розмова довкола кожного з них неодмінно виводитиме на ширшу антиколоніальну/деколоніальну проблематику.

Реалізація дискурсів колоній та метрополії у літературно-художніх практиках. Звертаємо увагу на імперські амбіції різних держав довкола території України та, відповідно, інтенції до розмивання української ідентичності і привласнення її надбань, а також на примирення різних національних пам'ятей, наприклад, України і Польщі, а ще на те, що для українців сучасна Росія лишилася імперією-загарбницею, а вектор розвитку сучасної демократичної європейської України уможливорюється лише за умови реалізації програмної настанови “Геть від Москви!”, і ці центробіжні процеси закономірно пришвидшилися після 24 лютого 2022 року.

Постколоніальні проєкції культурного канону: механізми трансформації. Тут маємо взяти за основу міркування Тімоті Снайдера, що національні пам'яті “кардинально різняться, вони по-різному описують події і мають різних позитивних і негативних героїв” [33, 251]. Відповідно, сучасне українство постає перед необхідністю повної ревізії власного історико-культурного пантеону, що, до речі, і робить сучасна українська література, в якій переглядається роль окремих персоналій (наприклад, Івана Мазепи, Степана Бандери та героїв УПА), але водночас формується новий героїчний міф, актуалізований війною (скажімо, всесвітньо відомий оперний співак Василь Сліпак, який добровільно відмовляється від блискучої європейської оперної кар'єри і повертається в Україну, де гине на Донбасі). Зараз ці процеси перебувають в активній фазі, але про них варто говорити, не очікуючи їх завершення.

Ідентичність. Фронтирність. Відштовхуючись від міркувань Миколи Рябчука, що “ідентичність спільнот не залежить від індиві-

дуальної волі ані навіть від звичайної суми індивідуальних волей; вона інерційніша, аморфніша, плинніша, безрефлексійніша” [30, 139], проговорюємо і визначаємо ключові ознаки української колективної ідентичності. При цьому обов’язково враховуємо її “фронтирний” дискурс на різних географічних кордонах (окрім “фронтиру”, актуальними термінами сьогодні є “помежів’я”, “прикордоння”, польський термін “kresy”, англійські визначення “border”, “borderland”), адже “пограниччя – одне з найактуальніших, і, може видатися, найсвогочасніших понять з числа тих, які віднедавна увійшли до термінологічного тезаурусу сучасної гуманітаристики” [4, 13] і має лінарне та просторове сприйняття (як роз’єднувальний кордон і як спільний культурний простір рівнозначних взаємовпливів). Наголошуємо на тому, що між демократичним світом та імперськими просторами рівнозначні контакти є неможливими в принципі, чим, власне, і визначається екзистенційний характер війни, в яку зараз втягнуто Україну.

Постколоніальний/посттоталітарний дискурс української ідентичності у літературі та культурі. Тут варто поміркувати, які фактори історично сприяли оформленню української колективної ідентичності, а які, навпаки, руйнували її, подумати над тим, чому український національний проєкт після краху Радянського Союзу не був таким успішним, як, скажімо, польський. Також врахуємо, що Ярослав Поліщук звертає увагу на властиве сходу Європи явище “самоколонізації”, яке охоплює “не лише процеси минулого, а й сучасний стан постзалежності, що проявляється опосередковано, переважно у текстах культури” [25, с.107], у нашій готовності не стільки набувати власної самобутності, скільки підсвідомо шукати певні взірці – тепер у західному світі.

Постколоніальні генерації у літературному процесі. Поколінняві студії – органічна ланка постколоніальної теорії. Тамара Гундорова закликає нас розуміти, що “досвід тоталітаризму стає ще проблемнішим, коли зникає сам тоталітаризм. Останній руйнує приватний світ і викорінює людину з буття, травмує морально, психологічно та тілесно. Він також діє трансгенераційно, перериваючи зв’язок поколінь. Так само, до речі, як колоніалізм, наслідки якого прочитуються в наступних поколіннях і ведуть до переоцінки досвіду батьків, виявляють труднощі адаптації до чужого, затилюють у пустку самотності і деформують процеси ідентифікації”. Дослідниця звертає нашу увагу, що поколіннява ідентифікація письменника у літературному

процесі може бути динамічною: наприклад, Сергія Жадана у різні періоди його творчості вона ідентифікує як “Підлітка”, “Лузера” і “Провідника” [11]. Поколіннева символічна ідентифікація того чи іншого митця – продуктивна проблема для колективної групової роботи зі здобувачами освіти.

Художній досвід колоніальної/постколоніальної травми та її подолання. Транспоколіннева травма і посттравматичний досвід є новими соціокультурними категоріями постколоніальної України та її літературного простору. Здобувачам освіти можна запропонувати широкий погляд на загальнорадянську травму, в який включити знеособлення людини, війни, репресії проти мови, літератури, культури, науки, голодомор, Чорнобиль, розпад Радянського Союзу, статус “молодшого брата”, яким культивувався комплекс меншовартості. Тут буде дуже цікаво поміркувати і над тим, за чим “ностальгує” частина українців, яка не змогла подолати цю травму, включаючи мовну травмованість, яка поглибила розрив між свідомістю і підсвідомістю людей, адже “обслуговуючи певну лінгвокультуру, етнічну спільноту і виконуючи низку важливих функцій стосовно окремої людини, рідна мова формує цілісність особистості, пов’язуючи свідомість і підсвідомість” [5, 169]. На думку Лариси Масенко, конфлікт мов призвів в Україні до конфлікту ідентичностей, глобальним наслідком чого почасти стали “соціальний інфантилізм, нездатність до критичного мислення, відсутність імунітету до політичної демагогії і шахрайства, зосередженість на приватних інтересах й ігнорування загальнонаціональних вартостей” [19, 173]. Як війна змінила цю ситуацію, що відбувається в українському мовному просторі і чи пов’язані упослідження мови і культури з тим, що українці багато разів розглядали стратегію мовчання як самозбереження (наприклад, про політичні репресії та голодомор як геноцид змогли говорити лише через півстоліття, якщо не більше)? Це дуже продуктивні питання для групової дискусії.

Пропаганда, мас-медійна реальність, здатна розхитувати ідентичності. На жаль, за часів Незалежності Україна не мала чіткої гуманітарної стратегії, яка дозволила би їй рухатися у напрямку вільного демократичного світу та стійких громадянських інституцій, тому по суті прогнала війну за власну інформаційну безпеку. Росія ж, навпаки, ретельно опрацювала власну стратегію культурної та медійної експансії, вливаючи в це колосальні кошти та ресурси. Тож

ми є свідками того, як українці стали заручниками медійної травми, НЛП та гібридної інформаційної зброї масового ураження, спрямованої проти самих основ української колективної ідентичності. Інформаційну війну Росії проти України за останні місяці протистояння на Майдані наприкінці 2013 р. та навесні 2014 р. Пітер Померанцев розглядає як “найбільш вражаючий інформаційний бліцкриг в історії”, а російську агресію проти України аж до 24 лютого 2022 року – як “нелінійну”, “гібридну”, “невизначену” війну, “війну повного спектру”, “війну нового покоління” [26, 138].

Війна, нова фаза. У сучасну українську літературу у контексті осмислення нової фази російсько-української війни також приходять роздуми не лише про її гібридність, але і про її невідворотність на шляху до здобуття реальної української незалежності. Парадоксально, але для великої частини українських митців ця війна почалася не з розстрілів російським спецназом майданівців у самому центрі Києва у лютому 2014 р., не з анексії Криму та вторгнення на Донбас, а з 24 лютого 2022 року. Тим ціннішими є художні твори тих письменників, хто живе у війні відтоді, коли її реально розпочато. Опрацювання художнього масиву текстів про війну – це поле для колективних співпереживань, щемких індивідуальних наративів та спільного досвіду учасників освітнього процесу. Головне при цьому допомогти їм зрозуміти справжні причини агресії та усвідомити, що це війна не за території, а за само право українців та України на існування.

Культурний геноцид – це ще одна форма пролонгованої агресії, спрямованої проти української ідентичності. Починаючи від імперських заборон української мови, системних утисків української культури і аж до духовно-релігійної травмованості українців, яким імперія відмовляла у праві на власні філософію, літературу, кіно, театр, релігійну метрополію усі упослідження були довгостроковими стратегіями упокорення та ідеологічного контролю над великою масою людей. Тут теж колосальне семантичне поле для колективних дискусій та індивідуальних інтерпретацій тих художніх практик і текстів, які будуть обрані в якості матеріалу для аналізу.

Студії пам'яті. Надзвичайно важлива сьогодні постколоніальна практика стосується роботи на полі пам'яті, адже для українців травми “чужої” пам'яті постійно мали катастрофічні наслідки, аж до постколоніального “стокгольмського синдрому” до своїх катів, а у просторі “своєї” пам'яті завдяки її свідомій узуалізації та дискре-

тизації розпорошувалися смисли і втрачалися причинно-наслідкові зв'язки, у тому числі руйнувалася естафета пам'яті поколінь. Тепер українська гуманітарна сфера має наново опанувати всю ретроспективу "своєї" пам'яті та поновити усі розірвані зв'язки. Сучасна художня література як раз і цінна тим, що вона опосередковано пише нову українську історію з української позиції, а не з точки відліку колонізаторів.

4. Де шукати художні тексти?

Звісно, для використання у навчальному процесі зараз варто брати до уваги знакові художні тексти української літератури, які також мають цифрові версії або існують лише у цифрових архівах. Тут вибір може бути як за тими, хто організовує навчальні заняття, так і за здобувачами освіти. З власного досвіду останніх років можу сказати, що у студентів-літературознавців стійкий інтерес викликають постколоніальні дискурси текстів "Ротонда душолюбців" Тодося Осьмачки, "Барикади на Хресті" Юрка Гудзя, "Хлібне перемир'я" та "Інтернат" Сергія Жадана, "Сірі бджоли" Андрія Куркова, "Цуцик" Віталія Запеки, "Доця" Тамари Горіха Зерня, "Кицька на спогад про темін" Неди Нежданой, "Котик, півник, шафка" Олександра Михеда, "Мобільні хвилі буття" Володимира Рафеєнка. Йдеться про оцифровані тексти відносно невеликого обсягу, але доволі широкої проблематики та високого художнього рівня. Проте цей перелік не є абсолютно універсальним рецептом. В умовах воєнного стану та обмежених можливостей придбання літератури або користування нею у бібліотеках актуальним лишається питання доступності того чи іншого художнього тексту для всіх учасників обговорення, можливість оперативно його прочитати та опрацювати, його резонування сучасним переживанням і актуальному особистому досвіду здобувачів освіти. Врахуємо і те, що далеко не всі твори, викладені в інтернет, мають належний естетичний рівень, тож певні критерії експертної оцінки сучасних онлайн-ресурсів або художніх творів також не варто омінати, особливо для їх використання в освітньому процесі.

Безумовно, для актуальних обговорень найбільше резонуватиме війна від лютого 2022 року, адже її художня реалізація українськими письменниками – це "твори дещо більше, ніж про війну", "історії українців у емоціях, навіть з деталізованою емоційністю", які "захоплюють історіями особливих людей з незламним духом та

надихають жити попри все, боротися, шукати вихід із надскладних ситуацій і не зломитися під тягарем-випробуванням” і “навряд чи відпустять когось без співпереживань, сліз і віри у краще завтра” [8, 117-118]. Що тут можна порадити освітянам в якості ресурсів та хабів достойних текстів?

Найперше – свіжу антологію “Війна 2022: щоденники, есеї, поезія” [Віна 2022], яка, на жаль, поки не має цифрового варіанту, проте містить лаконічні художні тексти, які можна використати як матеріал для обговорення, роботи в групах, створення відеопоезій, філологічного мікроаналізу.

Один із відкритих онлайн-проектів, який дозволяє сучасній українській культурній еліті не лише інтелектуально осмислювати стан війни з “тилу”, але і говорити про сучасну українську ідентичність та особливий деколоніальний меседж боротьби українського народу – це Онлайн-антологія “Воєнний стан” [24], яка створюється прямо зараз на сайті видавництва “Meridian Czernowitz” в рамках проекту USAID “Підтримка внутрішнього діалогу в Україні” за підтримки PEN Ukraine. Уже зараз віртуальна територія проекту вміщує розмисли Юрія Андруховича, Сергія Жадана, Ірини Старовойт, Юлії Паєвської (Тайри), Катерини Міхаліциної, Світлани Поваляєвої, Пітера Залмаєва, Оксани Забужко, Олександра Михеда, Мар’яни Савки, Тамари Гундорової, Артема Чапая, Лариси Денисенко, Павла Коробчука, Маріанни Кіяновської, Любка Дереша, Юрія Винничука, Костянтина Москальця, Вікторії Амеліної, Гаськи Шиян, Валерія Пузика, Ірини Цілик, Миколи Рябчука, Василя Махна, Анатолія Дністрового, Софії Андрухович, Юлії Мусаковської, Андрія Любки, Тамари Горіха Зерня, Христі Венгринюк, Ганни Улюри та інших митців і сталкерів сучасного українського культурного процесу. Можна опрацьовувати як сукупний формат цієї антології, так і окремі її тексти.

Враховуючи, що сьогодні ми маємо не лише проговорювати, але й емоційно спільно пережити аспекти нашої колективної травми, пов’язаної з війною, варто звернути увагу на колосальний масив драматургічних текстів про сучасну війну, адже вони придатні для рольового читання, колективних переживань, театралізованої групової роботи.

Цікаві та професійно зроблені драматургічні тексти про війну Неди Нежданой, Надії Марчук, Ігоря Юзюка є в антологіях Національного центру театрального мистецтва імені Леся Курбаса “Майдан. До і після” [18] та “Лабіринт із криги та вогню” [17]. Елек-

тронні версії цих антологій можна отримати, написавши листа на адресу dramaturgy@kurbas.org.ua. На сайті цієї науково-культурної установи також є віртуальна антологія “Неназвана війна” [23].

Веб-портал “UKRDRAMACHUB” пропонує відкриту віртуальну збірку п’єс “Війна. 24 лютого 2022” [7], а на сайті “Parade-Fest” розміщено інтерактивну віртуальну збірку драматургії “Антологія 24” [3].

А ще не зайвим буде звертати увагу на позицію сучасних українських митців, проявлену війною. Частина сучасних українських письменників зі зброєю в руках були на фронті у різні періоди від 2014 р. до початку повномасштабного вторгнення (Віталій Запека, Гліб Бабич, Ярина Черногуз, Мартін Брест), багато хто став у стрій на фронті з лютого 2022 р. (Богдан Коломійчук, Олена Герасим’юк, Сергій Пантюк, Борис Гуменюк, Валерій Пузик, Анатолій Дністровий, Артем Чех, Артем Чапай, Валерій Маркус, Артем Полежака, Павло Вишебаба, Максим Кривцов), є ті, хто став волонтером для ЗСУ (Сергій Жадан, Андрій Любка, Тетяна Череп-Пероганич, Вікторія Амеліна, Катерина Міхаліцина, Катерина Калитко, Мар’яна Савка, Галина Крук, Василиса Мазурчук, Юлія Юлюха), і ті, хто бере на себе місію культурних амбасадорів України у Європі (Оксана Забужко, Тамара Горіха Зерня, Неда Неждана) тощо. Про їх героїчний чин і творчість можна прочитати у статтях та оглядах Олени Романенко, Марини Рябченко, Ганни Скорини, а також у двох книжкових форматах – “Словами очевидців: література від Євромайдану до війни” Ніни Герасименко [8] та “Поза межами бою. Дискурс війни у сучасній літературі” [29].

5. Що може спрацювати на результат?

Чому ми всі потребуємо, аби сьогоденна філологічна освіта була на вістрі часу і поновила свій потенціал світоглядної бази, здатної відповідати на виклики сьогодення?

По-перше, треба звернути увагу на підготовку вчителів/викладачів до опанування постколоніальної специфіки нової української ідентичності та на насичення ринку освітніх послуг відповідними науковими і методичними розробками. Цей виклик спрямований як закладам/платформам підвищення кваліфікації освітян, так і друкованим або електронним ресурсам, де свої напрацювання можуть оприлюднювати не лише проактивні представники академічної спільноти, але і вчителі, які набувають відповідний практичний досвід.

По-друге, варто суттєво розширити присутність сучасної української літератури в освітньому процесі різних рівнів і форм. Адже саме вона зараз фіксує і реалізує той унікальний досвід остаточного постколоніального становлення української нації у визвольній боротьбі, який, сподіваємося, надасть нам шанс остаточно порвати з імперією і повернутися у вільну родину європейських народів. З молоддю обов'язково треба про це переконливо говорити, і сучасна українська література слугує унікальним Текстом для подібних розмов.

По-третє, проговорювання колективних історичних травм у безпечному освітньому середовищі обов'язково сприятиме вивільненню від цих травм та формуванню позитивної програми глобальної української ідентичності.

6. Висновки

Як бачимо, інтердисциплінарна постколоніальна матриця може суттєво осучаснити українську філологічну світу, зробити її актуальною, заохотити її здобувачів до активного читання та публічних дискусій, до позиціонування себе як проактивного суб'єкта українського громадянського суспільства, що можна розглядати як стійкі запобіжники від диктатур, імперських лекал та споживання чужої ідеології. Навіть в умовах війни ми маємо безліч відкритих джерел і ресурсів, аби поступово впроваджувати такі необхідні трансформації.

References:

1. Агеева В. За лаштунками імперії. Есеї про українсько-російські культурні відносини. Київ: Віхола, 2021. 355 с.
2. Антологія 24. Львів: ФО-П Леонова Анастасія Романівна, 2022. 446 с.
3. Антологія 24. URL : <https://paradefest.com.ua/anthology24/#intro> .
4. Барабаш Ю. Чуже – Інакше – Своє. Етнокультурне пограниччя: концептуальний, типологічний і ситуативний аспекти. Київ: Темпора, 2020. 216 с.
5. Бацевич Ф. Духовна синергетика рідної мови: Лінгвофілософські нариси. Київ: ВЦ "Академія", 2009. 192 с.
6. Війна 2022: щоденники, есеї, поезія. Львів: Видавництво Старого Лева, 2022. 440 с.
7. Війна. 24 лютого 2022 . URL: <https://ukrdramahub.blogspot.com/p/24-2020.html>.
8. Герасименко Н. Словами очевидців: література від Євромайдану до війни. Тернопіль: Джура, 2019. 128 с.

9. Гнатюк О. Прощання з імперією. Українські дискусії про ідентичність. Київ: Критика, 2005. 528 с.
10. Гнатюк О. Прощання з імперією. Українські дискусії про ідентичність. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Ola_Hnatiuk/Proschannia_z_imperieiu_Ukrainski_dyskusii_pro_identychnist/.
11. Гундорова Т. Покоління Незалежності і Сергій Жадан: Підліток, Лузер і Провідник. URL: <https://zbruc.eu/node/112334>.
12. Гундорова Т. Транзитна культура. Синдроми постколоніальної травми. Київ: Грані-Т, 2012. 548 с.
13. Гундорова Т. Транзитна культура. Синдроми постколоніальної травми. URL: https://www.researchgate.net/profile/Tamara-Hundorova/publication/342232950_Trantzitna_kultura_Simptomi_postkolonialnoi_travmi_Statti_ta_esei_-_Kiiv_Grani-T_2013_-_546_stor/links/5ee9e311a6fdcc73be82bb73/Trantzitna-kultura-Simptomi-postkolonialnoi-travmi-Statti-ta-esei-Kiiv-Grani-T-2013-546-stor.pdf.
14. Іванишин П. Українське літературознавство постколоніального періоду. Київ: ВЦ “Академія”, 2013. 224 с.
15. Іванишин П. Українське літературознавство постколоніального періоду. URL : <https://textbook.com.ua/literatura/1473448533>.
16. Ковацька О. Українська постколоніальність у текстах і контекстах. Брустурів: Discursus, 2022. 172 с.
17. Лабіринт із криги і вогню : антологія актуальної драми. Революція гідності і гібридна війна / упоряд. Неда Неждана, Олег Миколайчук-Низовець. Київ: Смолоскип, 2019. 432 с.
18. Майдан. До і після : антологія актуальної драми. Київ: Світ знань, 2016. 256 с.
19. Масенко Л. Конфлікт мов та ідентичностей у пострадянській Україні. Київ: ТОВ Видавництво “Кліо”, 2020. 176 с.
20. Матусяк А. Вийти з мовчання: деколоніальні змагання української культури та літератури ХХІ століття з посттоталітарною травмою. Пер. з польськ. Львів: ЛА Піраміда, 2020. 307 с.
21. Матусяк А. Вийти з мовчання: деколоніальні змагання української культури та літератури ХХІ століття з посттоталітарною травмою. Пер. з польськ. URL: [file:///Users/air/Downloads/82834667%20\(3\).pdf](file:///Users/air/Downloads/82834667%20(3).pdf).
22. Мости замість стін, або Що об’єднує українців. Упоряд. Т. Терен. Львів: Видавництво Старого Лева, 2020. 144 с.
23. Неназвана війна: антологія актуальних українських п’єс. URL: https://kurbas.org.ua/news/nenazvana-viuna/nenazvana-viuna.html?fbclid=IwAR0sKwMsnxVLSLz1UUoYpUhl1ctrUF8DrL05Yla6hRDsKao3bhylM_EvbyM.
24. Онлайн-антологія “Воєнний стан”. URL : <https://www.meridiansz.com/blog/iryna-starovoyt-life-underwarter-pidvoienne-zhyttia/>.
25. Поліщук Я. Пошуки Східної Європи: тіні минулого, міражі майбутнього. Чернівці: Книги – ХХІ, 2020. 192 с.

26. Померанцев П. Це не пропаганда. Подорож на війну проти реальності. Пер. з англ. Київ: Yakaboo Publishing, 2020. 288 с.
27. Пухонська О. Літературний вимір пам'яті. Київ: Академвидав, 2018. 304 с.
28. Пухонська О. Літературний вимір пам'яті. URL : <https://academia-pc.com.ua/product/literaturnij-vimir-pamyati> .
29. Пухонська О. Поза межами бою. Дискурс війни у сучасній літературі. Брустурів: Дискурсус, 2022. 288 с.
30. Рябчук М. Лексикон націоналіста та інші есеї. Львів: Видавництво Старого Лева, 2021. 216 с.
31. Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ століття. За ред. М. Зубрицької. Львів: Літопис, 2002. 832 с.
32. Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ століття. За ред. М. Зубрицької. URL : https://chtyvo.org.ua/authors/Antolohiia/Slovo_Znak_Dyskurs_Antolohiia_svitovoi_literaturno-krytychnoi_dumky_KhKh_st/ .
33. Снайдер Т. Перетворення націй. Польща, Україна, Литва, Білорусь. 1569-1999. Пер. з англ. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 2017. 464 с.
34. Юрчук О. У тіні імперій. Українська література у світлі постколоніальної теорії. Київ: ВЦ "Академія", 2013. 224 с.
35. Юрчук О. У тіні імперій. Українська література у світлі постколоніальної теорії. URL : <https://academia-pc.com.ua/product/330> .

Transliteration of References:

1. Aheyeva V. Za lashtunkamy imperiyi. Eseyi pro ukrayinsko-rosiyski kulturni vidnosyny. Kyiv: Vikhola, 2021. 355 s.
2. Antolohiya 24. Lviv: FOP Leonova Anastasiya Romanivna, 2022. 446 s.
3. Antolohiya 24. URL : <https://paradefest.com.ua/anthology24/#intro> .
4. Barabash Yu. Chuzhe – Inakshe – Svoje. Etnokulturne pohranychchya: kontseptualnyy, typolohichnyy i sytuatyvnyy aspekty. Kyiv: Tempora, 2020. 216 s.
5. Batsevych F. Dukhovna synerhetyka ridnoyi movy: Linhvofilosofski narysy. Kyiv: VTs "Akademiya", 2009. 192 s.
6. Viyna 2022: shchodennyky, eseyi, poeziya. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva, 2022. 440 s.
7. Viyna. 24 lyutoho 2022 . URL: <https://ukrdramahub.blogspot.com/p/24-2020.html> .
8. Herasymenko N. Slovamy ochevydtsiv: literatura vid Yevromaydanu do viyny. Ternopil: Dzhura, 2019. 128 s.
9. Hnatyuk O. Proshchannya z imperiyeyu. Ukrayinski dyskusiyyi pro identychnist. Kyiv: Krytyka, 2005. 528 s.
10. Hnatyuk O. Proshchannya z imperiyeyu. Ukrayinski dyskusiyyi pro identychnist. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Ola_Hnatiuk/Proshchannya_z_imperiieiu_Ukrayinski_dyskusii_pro_identychnist/ .

11. Hundorova T. Pokolinnya Nezalezhnosti i Serhiy Zhadan: Pidlitok, Luzer i Providnyk. URL: <https://zbruc.eu/node/112334>.
12. Hundorova T. Tranzytyna kultura. Syndromy postkolonialnoyi travmy. Kyiv: Hrani-T, 2012. 548 s.
13. Hundorova T. Tranzytynakul'tura. Syndromy postkolonialnoyi travmy. URL: https://www.researchgate.net/profile/Tamara-Hundorova/publication/342232950_Trantzitna_kultura_Simptomi_postkolonialnoi_travmi_Statti_ta_esei_-_Kiiv_Grani-T_2013_-_546_stor/links/5ee9e311a6fdcc73be82bb73/Trantzitna-kultura-Simptomi-postkolonialnoi-travmi-Statti-ta-esei-Kiiv-Grani-T-2013-546-stor.pdf.
14. Ivanyshyn P. Ukrayinske literaturoznavstvo postkolonialnoho periodu. Kyiv: VTs "Akademiya", 2013. 224 s.
15. Ivanyshyn P. Ukrayins'ke literaturoznavstvo postkolonial'noho periodu. URL: <https://textbook.com.ua/literatura/1473448533>.
16. Kovatska O. Ukrayinska postkolonialnist u tekstakh i kontekstakh. Brusturi: Discursus, 2022. 172 s.
17. Labirynt iz kryhy i vohnyu : antolohiya aktual'noyi dramy. Revolyutsiya hidnosti i hibrydna viyna / uporyad. Neda Nezhdana, Oleh Mykolaychuk-Nyzovets. Kyiv: Smoloskyp, 2019. 432 s.
18. Maydan. Do i pislya : antolohiya aktualnoyi dramy. Kyiv: Svit znan, 2016. 256 s.
19. Masenko L. Konflikt mov ta identychnostey u postradyanskiy Ukraini. Kyiv: TOV Vydavnytstvo "Klio", 2020. 176 s.
20. Matusyak A. Vyjty z movchannya: dekolonialni zmahannya ukrayinskoyi kultury ta literatury XXI stolittya z posttotalitarnoyu travmoyu. Per. z polsk. Lviv: LA Piramida, 2020. 307 s.
21. Matusyak A. Vyjty z movchannya: dekolonialni zmahannya ukrayinskoyi kultury ta literatury XXI stolittya z posttotalitarnoyu travmoyu. URL : [file:///Users/air/Downloads/82834667%20\(3\).pdf](file:///Users/air/Downloads/82834667%20(3).pdf).
22. Mosty zamist stin, abo Shcho objednuye ukrayintsiv. Uporyad. T.Teren. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva, 2020. 144 s.
23. Nenazvana viyna: antolohiya aktualnykh ukrayinskykh pyes. URL: https://kurbas.org.ua/news/nenazvana-viuna/nenazvana-viuna.html?fbclid=IwAR0sKwMsnxVLSLz1UUoYpUhl1ctrUF8DrL05Yla6hRDsKao3bhylM_EvbyM.
24. Onlayn-antolohiya "Voyenny stan". URL: <https://www.meridiancz.com/blog/iryna-starovoyt-life-underwarter-pidvoienne-zhyttia/>.
25. Polishchuk Ya. Poshuky Skhidnoyi Yevropy: tini mynuloho, mirazhi maybutnoho. Chernivtsi: Knyhy – XXI, 2020. 192 s.
26. Pomerantsev P. Tse ne propahanda. Podorozh na viynu proty realnosti. Per. z anhl. Kyiv: Yakaboo Publishing, 2020. 288 s.
27. Pukhonska O. Literaturnyy vymir pamyati. Kyiv: Akademydav, 2018. 304 s.
28. Pukhonska O. Literaturnyy vymir pamyati. URL : <https://academia-pc.com.ua/product/literaturnij-vimir-pamyati>.
29. Pukhonska O. Poza mezhamy boyu. Dyskurs viyny u suchasniy literaturi. Brusturiv: Dyskursus, 2022. 288 s.

30. Ryabchuk M. Leksykon natsionalista ta inshi eseyi. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva, 2021. 216 s.
31. Slovo. Znak. Dyskurs. Antolohiya svitovoyi literaturno-krytychnoyi dumky XX stolittya. Za red. M. Zubrytskoyi. Lviv: Litopys, 2002. 832 s.
32. Slovo. Znak. Dyskurs. Antolohiya svitovoyi literaturno-krytychnoyi dumky XX stolittya. URL : https://chtyvo.org.ua/authors/Antolohiia/Slovo_Znak_Dyskurs_Antolohiia_svitovoi_literaturno-krytychnoi_dumky_KhKh_st/ .
33. Snayder T. Peretvorenniya natsiy. Polshcha, Ukrayina, Lytva, Bilorus. 1569-1999. Per. z anhl. Kyiv: DUKH I LITERA, 2017. 464 s.
34. Yurchuk O. U tini imperiy. Ukrayinska literatura u svitli postkolonialnoyi teorii. Kyiv: VTs "Akademiya", 2013. 224 s.
35. Yurchuk O. U tini imperiy. Ukrayinska literatura u svitli postkolonialnoyi teorii. URL : <https://academia-pc.com.ua/product/330> .

The Author

Olena Bondareva
*Doctor of Philology, Professor,
Chief Researcher,
Kyiv University named after Borys Grinchenko
Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7126-452X>
E-mail: o.bondareva@kubg.edu.ua*

Abstracts

ОЛЕНА БОНДАРЕВА. Чим мають прирости філологічні студії у контексті російської агресії та українського опору. У статті змодельовано системні методологічні зміни, які можна запропонувати українській філологічній освіті на тлі повномасштабної війни з Росією. Розглянуто конкретні аспекти постколоніальної теорії, які можуть бути актуальними для організації індивідуальної та групової навчальної роботи довкола української колективної ідентичності та системних загроз для неї. З урахуванням специфіки організації освітнього процесу в сучасній Україні (переважно онлайн, обмежено доступ до книгарень та бібліотек) підібрано теоретичну і художню літературу, яка має як паперові, так і електронні версії, змодельовано проблемно-сміслові поля, в яких на матеріалі сучасних українських художніх творів можна осмислювати ідентичність у процесі становлення.

Ключові слова: ідентичність; постколоніальні студії; фронтир; війна; студії пам'яті; сучасна українська література.

OLENA BONDAREWA. **Czym powinny być przesiąknięte studia filologiczne w kontekście rosyjskiej agresji na Ukrainę i ukraińskiego ruchu oporu.** *W artykule autor przedstawia systematyczne metodologiczne zmiany, które można wdrażać w kształceniu językowym i literackim Ukraińców na tle pełnowymiarowej inwazji Rosji na Ukrainę. Autor omawia niektóre aspekty teorii postkolonialnej, które mogą być przydatne podczas organizacji indywidualnej, jednostkowej i grupowej, zespołowej działalności edukacyjnej wokół tożsamości kolektywnej i zagrożeń systemowych dla niej. Biorąc pod uwagę specyfikację organizacji procesu kształcenia we współczesnej Ukrainie, (przeważnie nauka zdalna, ograniczony dostęp do księgarni i bibliotek) dobrano utwory literatury pięknej i literatury przedmiotu zarówno w wersji papierowej, jak i elektronicznej, przedstawiono płaszczyzny problemowe i przedmiotowe, na których na podstawie współczesnych utworów literatury pięknej ukraińskiej, można kształtować i odkrywać tożsamość.*

Słowa kluczowe: tożsamość; studia postkolonialne; granica; wojna; pracownie pamięci; współczesna literatura ukraińska.